

NEVENKA TROHA

GOSPODARSKA KRIZA IN STAVKE V ZASAVSKIH RUDNIKIH (1930–1934)

1. Gospodarski in socialni položaj

Trboveljska premogokopna družba (TPD) je bila kot delniška družba ustanovljena 30. decembra 1872 s sedežem na Dunaju. Najprej je imela v lasti rudnik v Trbovljah, postopno pa je kupila tudi sosednje premogovnike v Zagorju in Hrastniku, in to s pomočjo francoskega kapitala, ki je postal lastnik večine njenih delnic. Ob koncu 19. stoletja je bila veliko podjetje, ki je imelo poleg osmih velikih premogovnikov v lasti še vrsto priključenih industrij, med njimi razen hrastniške steklarne vse večje industrijske obrate v Zasavju.¹ Od TPD so bili tako odvisni ne le rudarji in njihove družine, ampak dejansko vsi prebivalci teh krajev.

Po nastanku Kraljevine SHS leta 1918 je bila TPD v novi državi tuje podjetje, katerega lastniki so prebivali v inozemstvu in ki je poslovalo s tujim kapitalom. Domači kapital je bil kljub večkratni tako imenovani "nacionalizaciji" družbe udeležen le simbolično. Po zakonu o tujih družbah je morala TPD najprej odpreti predstavništvo v Ljubljani in leta 1924 tja prenesti tudi sedež, kjer pa so vodili le tekoče obratovanje premogovnikov in industrije.²

V rudnikih TPD so leta 1925 nakopali 1.518.550 ton premoga, od tega v treh zasavskih Trbovlje, Zagorje in Hrastnik, t.i. Revirjih, 1.290.900 ton. Absolutni maksimum je proizvodnja dosegla leta 1929, ko so v Revirjih nakopali 1.628.500 ton premoga, kar je bilo 71% proizvodnje slovenskega in 28,8% proizvodnje jugoslovanskega premogovništva. Ta delež je bil v slovenskem merilu sicer največji leta 1927, ko je znašal 73,9%, v jugoslovanskem pa leta 1923, in sicer 37,9%.³

Leta 1920 je v revirskih premogovnikih delalo 7.728 rudarjev. Njihovo število je še naraščalo do leta 1925, ko je doseglo višek s 8.018 zaposlenimi, kar je tudi najvišje število zaposlenih rudarjev v zgodovini teh krajev.⁴ Največ zaradi inflacije se je v teh letih dvigoval tudi njihov nominalni zaslužek. Položaj se je začel spreminjati v drugi polovici dvajsetih let, to je v času, ko je bila sicer druga industrija v vzponu. Ker obseg proizvodnje ni napredoval v sorazmerju z dvigom proizvodnih stroškov, je pričela TPD ob stabilizaciji dinarske valute v velikem obsegu racionalizirati proizvodne stroške in mehanizirati delo v premogovnikih, kar je omogočilo večjo proizvodnjo ob manjšem številu zaposlenih.⁵ Že leta 1926 je bilo v Revirjih zaposlenih le še 6.185 rudarjev. Odpusčanja so se naslednja leta nadaljevala, razen leta 1929, ko so zaradi dviga proizvodnje

¹ Mohorič, Ivan. Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem : zgodovina rudarstva in topilništva v stoletju tehnične revolucije. 1. del. Maribor : Založba Obzorja, 1978 (dalje: Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja ...), str. 226–257.

² Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja, str. 257–260.

³ Vrišer, Igor. Rudarska mesta Zagorje, Trbovlje, Hrastnik. Ljubljana : Slovenska matica, 1963 (dalje: Vrišer, Rudarska mesta ...), str. 74–77. Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja, str. 262.

⁴ Vrišer, Rudarska mesta, str. 74.

⁵ Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja, str. 266, 267.

zaposlili 1.136 rudarjev, tako da jih je bilo to leto skupaj zaposlenih 6.678.⁶ Ker je bilo med letoma 1925 in 1929 drugo gospodarstvo v vzponu, so se odpuščeni rudarji lahko zaposlili drugje. Veliko jih je odšlo v rudnike v Francijo, Belgijo, Nemčijo in na Nižozemsko, drugi so se zaposlili v domači industriji ali pa se vrnili na delo na kmetije.

Struktura oddaje premoga TPD se je v času med svetovnima vojnima spremenila. Ker je bilo odprtih okrog dve sto novih industrijskih obratov, se je prodaja premoga tem podjetjem podvojila, obenem pa se je znižala prodaja železnicam. Habsburška monarhija je za potrebe železnic v desetletju pred prvo svetovno vojno od TPD letno kupila 900.000 ton premoga. Kraljevina SHS je v dvajsetih letih začela razvijati svoje rudnike in je vse manj premoga kupovala pri TPD. Ker so rudarje slabo in neredno plačevali, so lahko z nizko ceno premoga trboveljski družbi konkurirali tudi mali zasebni premogovniki. Kljub temu je TPD do izbruha gospodarske krize leta 1929 ohranila vodilno mesto med dobavitelji za državne železnice. To leto je državnim železnicam prodala 946.000 ton ali 45,2 odstotka svoje produkcije. Do leta 1936 se je ta delež zmanjšal za 55%, pri industriji pa je zaradi postopne elektrifikacije za 33%.⁷ Po drugih podatkih je v proračunskem letu 1929/1930 TPD železnicam prodala 883.078 ton ali 42% vsega premoga, ki so ga le-te odkupile, v proračunskem letu 1933/34 pa le še 389.229 ton ali 26,5% vsega okupa.⁸

Leta 1925 je zasavski rudar v povprečju nakopal 161 ton premoga, leta 1929 pa že 244 ton. Tak izkop so dosegli zaradi boljše rudniške mehanizacije, pa tudi zato, ker so rudarji delali celo po 28 "šihtov", delavnikov na mesec. To leto je TPD izplačala 35 din dividende na delnico ob okrog milijonu delnic, kar je bilo najvišje izplačilo na delnico, objavila pa je tudi svoj največji čisti dobiček: 45 milijonov 539.628 dinarjev.⁹

Gmotni položaj rudarjev je bil leta 1929 dokaj ugoden, saj so v najvišji, to je v kopaški kategoriji, zaslužili po 55,97 dinarja na dan ali 1567 dinarjev na mesec. Vendar prejemki niti to leto "največje blaginje" niso krili minimalnih življenjskih stroškov, ki so znašali za štiričlansko družino 2592 dinarjev. Pri tem izračunu pa je treba upoštevati, da je 25 do 35 odstotkov stroškov predstavljala stanarina, katere rudarji niso plačevali. Dobili so tudi t.i. deputatni premog in tako niso imel stroškov za kurjavo, zato je bil njihov materialni položaj dejansko boljši kot položaj drugih delavcev.¹⁰

Prve posledice svetovne gospodarske krize, ki se je začela na t.i. črni petek 25. oktobra 1929 s polomom na newyorški borzi, so v Revirjih občutili že leta 1930, ko je proizvodnja premoga padla za 29%. Najnižja je bila leta 1933, ko je dosegla le 49% tiste iz leta 1929.¹¹ TPD pa je kljub temu v letih 1930–1934 izkazovala skupaj 70 milijonov 453.751 dinarjev čistega dobička. Leta 1930 je izplačala 25 dinarjev dividende na delnico, leta 1931 15, leta 1932 in 1933 ni bilo izplačila dividende, leta 1934 10 in leta 1935 12 dinarjev.¹²

Leta 1930 so v Revirjih odpustili 992 rudarjev (v Trbovljah 753), do leta 1934 pa je bilo odpuščenih še 1.939 rudarjev, tako da je bilo v letih krize 1930–1934 odpuščenih

6 Vrišer, Rudarska mesta, str. 74. Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja, str. 267.

7 Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja, str. 264, 265. Kosec, Ivan (Mencej, Martin). Trbovlje : socialni prerez. Mala biblioteka 8. Ljubljana : Ignac Ljubec, 1936 (dalje: Mencej, Trbovlje ...), str. 14, 15.

8 Arhiv Republike Slovenije 1647, Delavska zbornica za Slovenijo v Ljubljani (dalje: AS 1647 ...), m. 46. Dobave obratnega premoga državnim železnicam.

9 Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja, str. 273, 274. Arhiv Zasavskega muzeja Trbovlje. Letna poročila TPD.

10 Arhiv Zasavskega muzeja, Trbovlje. Podatki za eksistenčni minimum Inšpekcije dela v Ljubljani.

11 Vrišer, Rudarska mesta, str. 74. Mohorič, str. 267, 268.

12 Arhiv Zasavskega muzeja. Letna poročila TPD. Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja, str. 273.

44% zaposlenih leta 1929.¹³ Opuščeni rudarji zaradi krize niso dobili dela drugje. Množico brezposelnih pa so še povečali povratniki iz tujine, ki so bili tam kot tujci najprej opušteni. Februarja 1933 je bilo na treh revirskih občinah prijavljenih 1526 brezposelnih.¹⁴

TPD je najprej odpustila delavce s kmetov in tiste, ki so imeli nekaj posesti, nato samske, nato poročene brez otrok. V revirskih rudnikih je bilo januarja 1926 med 7.815 zaposlenimi rudarji 4.020 samskih, januarja 1933 pa med 4.130 zaposlenimi rudarji le 1.009 samskih. Le v redkih družinah sta bila za razliko od prejšnjih let zaposlena dva družinska člana, zato je bil socialni položaj rudarskih družin še težji.¹⁵

Kolektivna pogodba, ki je veljala v obdobju krize v rudnikih TPD, je bila sklenjena 27. julija 1931. Z njo je družba znižala dotedanje mezde za sedem, akorde za devet in premije za petdeset odstotkov. Nižal se je tudi dnevni zaslužek, ki je v rudnikih TPD leta 1929 znašal v povprečju 53,60 din, leta 1934 pa 45,47 din. Najnižji je bil leta 1936 in sicer 44,15 din.¹⁶ Ob tem pa se je dvigovala produkcija na rudarja, saj je znašal leta 1930 dnevni izkop na zaposlenega 0,733 tone, leta 1934 pa 0,942 tone.¹⁷

Ker so po množičnih odpustih ostali zaposleni skoraj samo še rudarji z družinami, katerim je bil zaslužek v rudniku edini vir dohodkov, je TPD uvedla novo obliko redukcij, tako da je zmanjševala število delavnih dni. Leta 1929 so rudarji opravili kar 336 delavnikov, leta 1930 še 276, leta 1931 251, leta 1932 225 in leta 1933 226. Po drugih podatkih so v trboveljskem rudniku najmanj delavnikov opravili v letih 1932 in 1933 in sicer 227, v zagorskem leta 1933 in sicer 250, v hrastniškem pa leta 1933 in 1934 in sicer 243.¹⁸ Rudarji so tako leta 1933 dejansko zaslužili le tretjino zaslužka iz leta 1925. Statistično povprečje pa ne pokaže vsega, saj so bili nekateri rudarji polno zaposleni, drugi pa so delali le po dva ali tri dni na teden.¹⁹

Zaslužek rudarjev so zmanjševali tudi vse višji prispevki, ki so jih rudarji plačevali za Bratovsko skladnico – to je za pokojninsko, bolniško in nezgodno zavarovanje, ki je bilo obvezno. Prispevek za pokojninsko zavarovanje se je leta 1927 dvignil s pet na sedem odstotkov, leta 1931 se je izvedla diferenciacija po krajevnih skladnicah in so znašali prispevki od osem do dvanajst odstotkov, leta 1932 so se dvignili na dvanajst in leta 1933 na štirinajst odstotkov kategorijskega zaslužka. To je pomenilo, da so bili fiksni in niso bili odvisni od dejanske plače. Leta 1934 so rudarji vplačali povprečno 1251 din. Po nekaterih izračunih je zaradi vse manjše zaposlenosti in nižanja mezd vsak zaposlen rudar leta 1934 vzdrževal še enega onemoglega ali brezposelnega, tako da je bilo rudarsko pokojninsko zavarovanje, kot so zapisali v dopisu jugoslovanskemu ministrstvu za socialno politiko in narodno zdravje, tik pred katastrofo.²⁰ Po izračunih Delavske zbornice v

¹³ Vrišer, Rudarska mesta, str. 74. Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja, str. 267.

¹⁴ AS 1647, m. 46. Položaj v trboveljskem rudarskem revirju in državne nabave premoga.

¹⁵ AS 1647, m. 46. Gibanje delavstva v rudnikih TPD. Podatki o socialnih razmerah delavstva v premogovnih revirjih Dravske banovine, 1935.

¹⁶ AS 1647, m. 46. Plače na šiht. Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja, str. 267, navaja podatke o dnevnih zaslučkih za vse slovenske rudnike. Leta 1930 bil povprečen dnevni zaslužek rudarja 47,57 dinarjev, leta 1934 pa 38,41 dinarjev. Ker je bil dnevni zaslužek v rudnikih TPD večji, so bili tamkajšnji rudarji v boljšem položaju kot v drugih rudnikih.

¹⁷ AS 1647, m. 46. Statistični podatki o številu delavcev, delavnikov, delavskih mezdah in produkciji premoga za leta 1929–1938.

¹⁸ Mohorič, Problemi in dosežki rudarjenja, str. 267, 268. AS 1647, m. 46. Statistični podatki o številu delavcev, delavnikov, delavskih mezdah in produkciji premoga za leta 1929–1938.

¹⁹ AS 1647, m. 46. Statistični podatki o številu delavcev, delavnikov, delavskih mezdah in produkciji premoga za leta 1929–1938.

²⁰ AS 1647, m. 25. Peticija delegatov Delavske zbornice, sprejeta na glavni skupščini, 9. 6. 1934. Isto. Do-

Ljubljani je bilo februarja 1933 v treh revirskih krajih 1583 rudarskih upokoencev, preračunano na število delavnikov 3829 brezposelnih in le 1808 zaposlenih.²¹

V prvih letih krize so padale tudi cene življenjskih potrebščin, zato tisti, ki so še bili zaposleni, posledic krize niso občutili v tolikšni meri kot od leta 1932 naprej. Povprečni zaslužek rudarja je v letih krize znašal 800 din bruto, čisti zaslužek pa manj kot 700 din. Po podatkih, ki jih je dalo ravnateljstvo TPD, pa je bila povprečna mezda v rudniku Trbovlje aprila 1933, ko se je delalo trinajst delavnikov, le 700 din bruto ali 580 din neto.²²

Zaslužki so bili višji v zimskih mesecih, v poletnih pa je večina zaslužila le po 400 din ali nekaj več. Stroški za živila so za družino znašali vsaj 660 din, tako da je bilo v poletnih mesecih preživljanje večine revirskega delavstva ogroženo. Ker se je to dogajalo v občinah, kjer je bila skoraj vsa dejavnost povezana z rudniki, so bili izčrpani tudi pomožni viri občin in ogroženi zaslužki tistih, ki niso delali v rudnikih.²³

Za brezposelne so v letih 1922 in 1923 v okviru banovine ustanovili poseben brezposelni fond, v katerega so delavci prispevali 1,5% zaslužka. Po izbruhu krize sredstva tega fonda niso več zadoščala niti za podpore brezposelnim. Manjša zaposlenost je namreč zmanjševala dotok sredstev, potrebe po pomoči pa so zaradi povečanega števila brezposelnih močno narasle. Odpuščeni pred 1. aprilom 1931 so dobivali 150 dinarjev na leto in dodatek 30 dinarjev na družinskega člana, odpuščeni po tem datumu pa so prejeli 351 dinarjev na leto ter dodatek za otroke. Rudar s šestimi otroki je tako dobil 531 dinarjev letne podpore. Dejanski pomen te podpore pa lahko ocenimo, če upoštevamo, da je bila v letu 1934 cena kilograma krušne moke 2,5 dinarja, koruzne moke 1,50 dinarja, sladkorja 15 dinarjev, masti 16 dinarjev, krompirja 0,80 dinarja ter kilograma govedine 8 dinarjev.²⁴ V letu 1931 so na ravni banovine ustanovili tudi t.i. bednostni fond, ki naj bi pomagal najrevnejšim. Vanj so največ prispevali delavci, nekaj malega pa tudi podjetniki. Revirji so leta 1934 vanj skupno prispevali 570.000 din. Trbovlje so to leto iz tega fonda dobile kot pomoč dva vagona koruze, ki so jo delili s Hrastnikom, 100.000 dinarjev za javna dela in 34.000 dinarjev za javne kuhinje. Javne kuhinje so v Revirjih ustanovili jeseni 1932 in so se vzdrževale tudi iz prispevkov občinske uprave oziroma iz proračuna. V Trbovljah je dobivalo v tej kuhinji kosilo in večerjo sto brezposelnih. Od 1. avgusta 1934 se je tu hranilo tudi 600, dve leti pozneje pa 1200 otrok. Po mnenju socialnega urada bi takšno pomoč potrebovalo 3200 otrok.²⁵

V težkem položaju so bili tudi rudarski upokoenci, kijih je bilo konec leta 1931 v Revirjih 1583. Do leta 1933 so pokojnine za najvišjo kategorijo rudarjev znašale 800 din, nato so jih znižali za 164 din in hkrati podaljšali delovno dobo za dosego polne pokojnine s 30 na 40 let ter starostno od 55 na 60 let. Kljub temu je ta skupina upokoencev še lahko preživljala sebe in svoje družine. Na slabšem pa so bili tisti, ki so jih upokojili po starem pravilniku pred letom 1925 in so dobivali le od 4 do 15 din pokojnine ter od 50 do 150 dinarjev mesečne podpore. Takšnih upokoencev je bilo konec leta 1931 v Revirjih 572.²⁶

Že dotlej težke stanovanjske razmere so se med krizo še stopnjevale, saj so odpuščeni

pis Delavske zbornice v Ljubljani Ministrstvu za socialno politiko in narodno zdravje v Beogradu, 5. 12. 1934. Mencej, Trbovlje, str. 26.

21 AS 1647, m. 46. Položaj v trboveljskem rudarskem revirju in državne nabave premoga.

22 AS 1647, m. 46. Podatki o socialnih razmerah delavstva v premogovnih revirjih Dravske banovine.

23 AS 1647, m. 46. Podatki o socialnih razmerah delavstva v premogovnih revirjih Dravske banovine.

24 Mencej, Trbovlje, str. 36, 40.

25 Mencej, Trbovlje, str. 41.

26 AS 1647, m. 46. Položaj v trboveljskem rudarskem revirju in državne nabavke premoga. Mencej, Trbovlje, str. 27, 28.

rudarji izgubili pravico bivati v rudniškem stanovanju. Tako je bilo v letu 1934 samo v Trbovljah brez stanovanja 379 družin, največ odpuščenih rudarjev, upokojencev in onemoglih, stanovanjske razmere večine drugih pa so bile izredno slabe. Slabe so bile tudi zdravstvene razmere in je kar 40% smrtni bilo zaradi tuberkuloze. Med 2193 pregledanimi otroki je bilo 683 ali več kot 30% tuberkuloznih. Na eni izmed trboveljskih šol so v letih pred krizo ugotovili, da 90% rudarskih otrok ne dosega normalne višine in teže.²⁷

2. Politična organiziranost in stavke

V revirskih rudnikih je bila najmočnejši sindikat Zveza rudarjev, članica socialdemokratskih Urssovih sindikatov (URSS – Ujedinjeni radniški sindikalni savez), ki je imela okrog 700 članov. Nekaj rudarjev je bilo včlanjenih v krščansko-socialistično Jugoslovansko strokovno zvezo ter v Narodno strokovno zvezo, ki je bila sindikat vladajoče Jugoslovanske narodne stranke. Večina rudarjev je bilo neorganizirana, deloma zaradi visoke članarine, deloma zaradi neučinkovitosti sindikalnih vodstev.²⁸

Delavski zaupniki v rudnikih so bili delegati II. skupine rudarske zadruga. Rudarske zadruga so bile institucija, ustanovljena leta 1896 z nalogo gojiti skupnostnega in rudarskega duha, varovati stanovske časti, pospeševati skupne interese. Posredovale so pri zaposlovanju, pri individualnih in kolektivnih sporih ter jih pomagale reševati. Tako imenovano I. skupino so sestavljali rudniški lastniki v okrožju, za katero je bila zadruga ustanovljena, II. skupino pa delavci, zaposleni v rudnikih tega okrožja. Vsaka skupina je imela svojo skupščino. Pri II. skupini so jo sestavljali delegati s triletnim mandatom, voljeni po eden na sto delavcev. Odbora obeh skupščin sta sestavljala veliki odbor zadruga, ki je med drugim posredoval tudi pri kolektivnih sporih.

V Revirjih so imeli največjo politično podporo socialdemokrati, ki so ob najmočnejšem sindikatu vodili tudi II. skupino rudarske zadruga. V prvi polovici dvajsetih let je imela veliko članov in vpliva tudi Komunistična stranka Jugoslavije (KSJ). Po prepovedi njenega delovanja z Obznano iz decembra 1920 in Zakonom o zaščiti države iz avgusta 1921 se je del komunistov postopoma pasiviziral, vodilni pa so bili ali v zaporu ali pa v politični (Sovjetska zveza) in ekonomski emigraciji, največ v francoskih rudnikih. Leta 1931 je bilo tako v Hrastniku le osem članov KSJ, enako v Trbovljah, za Zagorje pa ni podatkov.²⁹

Jeseni 1931 so v Trbovlje službeno premestili komunista Martina Menceja, sicer specialnega pedagoga, ki je po nalogu CK KSJ vzpostavil povezavo s posameznimi komunisti in v zimi 1931/1932 ustanovil trboveljski mestni komite. Od marca 1932 so imeli tudi zvezo z začasnim pokrajinskim komitejem KSJ za Slovenijo, od poletja 1932 pa je v Revirjih deloval okrožni komite KSJ. V teh letih so se zaradi odpustov vrnil v domovino tudi nekateri vodilni komunisti, leta 1934 tudi takratni sekretar pokrajinskega komiteja za Slovenijo Miha Marinko. Prav te vrnitve izkušenih komunistov naj bi pripomogle, kot piše Mencej v svojih spominih, k temu, da je KSJ "odločneje posegla v boj za pravice rudarjev".³⁰

Mencej je kot učitelj doživljal tudi socialne stiske rudarskih otrok. V spominih je zapisal: "Rudarjeva žena je bila tista, ki je še najbolj občutila vso pezo bede in trpljenja svoje družine in lačnih otrok."³¹ Obenem so bile žene rudarjev praviloma nezaposlene

²⁷ Mencej, Trbovlje, str. 45–47.

²⁸ Arhiv Zasavskega muzeja. Podatki o organizacijah rudarjev.

²⁹ Arhiv Zasavskega muzeja. Podatki o članstvu KSJ.

³⁰ Arhiv Zasavskega muzeja. Martin Mencej. Spomini (dalje: Mencej, Spomini ...).

³¹ Mencej, Spomini.

in proti njim TPD ni mogla uporabiti groženj z odpusti, kot jih je ob velikem številu brezposelnih lahko proti zaposlenim. Zato so po protestih brezposelnih aprila 1933 prva večja akcija, ki jih je komunistom s pomočjo Zveze delavskih žena in deklet uspelo organizirati v Revirjih, bile prav demonstracije žensk 30. junija 1930 v Trbovljah. Tega dne se je po nekaterih podatkih pred upravo rudnika zbralo okrog dva tisoč žensk, ki so zahtevale zaposlitev brezposelnim in izboljšanje gmotnega položaja delavcev. Od tam so odšle pred sedež občine, kjer so jih pričakali žandarji, s katerimi so se spopadle.

Naslednji dan so zasedle vhode v rove in preprečile rudarjem prihod na delo. Vodstvo Zveze rudarjev je hotelo stavko čimprej končati s sporazumom in je na pogajanjih v Ljubljani postavilo le naslednje zahteve: 1. Kadar se fajra,³² se na premogu ne sme delati. 2. Pri nepoklicnih delih, ki pridejo v poštev v času praznovanja, naj zaupniki predlagajo najpotrebnejše rudarje. 3. Akordne postavke in odškodnine za strelivo naj se uredi tako, da delavcu ne bo treba vsako periodo prosjčiti pred rudniškimi pisarnami.

TPD je na prvi dve točki pristala, za zadnjo pa je odredila razprave v posameznih rudnikih. Stavka pa se kljub tem koncesijam ni končala. Tako je 120 žensk iz Zagorja 3. julija ves dan pomagalo stražiti vhode v rove. Prek Zveze delavskih žena in deklet so ženske organizirale solidarnostne akcije po Sloveniji. Oblasti so za 5. julij napovedani shod žensk v Trbovljah sicer prepovedale, a so se kljub močno zastraženim dohodom na mesto zborovanja, tja uspele prebiti. Prišlo je do spopada z žandarji, v katerem je bilo več žensk ranjenih.

Ker je TPD odgovornosti za slab položaj rudarjev pripisovala tudi zmanjšanim odkupom za državne železnice in s tem oblastem, je zahtevala, da tudi država prispeva k izboljšanju položaja delavstva. Vlada je tako v pogajanjih obljubila 40.000, družba pa 10.000 dinarjev za javna dela, razdelili so tudi vagon moke, s tem da je vsak delno zaposleni dobil po en kilogram in vsak družinski član še po četrt kilograma. Nekaj časa po končani stavki so rudarji delali po štiri delavnike na teden (pred tem samo dva).³³

V resoluciji konference okrožne organizacije KPJ, ki je bila avgusta 1933, so ocenili, da so revirske ženske storile v akciji junija in julija 1933 najvažnejši začetni korak v odkritem revolucionarnem boju vsega proletariata Jugoslavije. Sklenili so, da je treba takoj začeti pripravljati in organizirati nadaljevanje junijske akcije, ki mora biti v korist vseh, tako brezposelnih,časno zaposlenih na javnih delih, delno zaposlenih rudarjev, upokojencev in drugih, "kakor tudi razvijati in voditi borbo kmečkih množic in povezati borbo vseh v skupno fronto proti kapitalu in nacionalnemu zatiranju".³⁴

Maja 1934 je bila družba prisiljena znižati ceno premoga za pet odstotkov. 27. junija je sporočila delavskim zaupnikom, da bo s 15. julijem znižala dotedanje mezde za šest odstotkov, da bo zmanjšala količino deputatnega premoga in izločila iz najbolj plačane kategorije kopačev tiste delavce, ki ne opravljajo del za to kategorijo.

Dan pred tem, 26. junija, so na sestanku zagorskega mestnega komiteja KSJ, na katerem je sodeloval tudi predstavnik pokrajinskega komiteja Edvard Kardelj, razpravljali o pripravi stavke. Ker bi TPD zaradi velikega števila brezposelnih zlahka uporabila stavkokaze, so se odločili za zasedbo rogov. Del rudarjev naj bi ostal v jami, drugi del pa bi skupaj z ženskami, brezposelnimi in mladino izvedel demonstracije. Poskrbeli naj bi tudi za prehrano tistih, ki bi ostali v rovih.³⁵

32 "Fajrali" so rudarji prisilno, ko na določen dan niso delali.

33 Rdeči prapor, I. 2, št. 8. Isti, št. 9.

34 AS 1551, Zbirka kopij in dokumentov o komunističnem in delavskem gibanju (dalje: AS 1551 ...), šk. 9. Resolucija konference okrožne organizacije Komunistične stranke Jugoslavije.

35 AS 1551, šk. 10. Poročilo pokrajinskega komiteja KPS za Slovenijo, 23. 7. 1934.

Skupni akcijski odbor strokovnih organizacij hrastniških rudarjev je pripravil 1. julija 1934 shod, ki so se ga solidarnostno udeležili tudi steklarji in delavci kemične tovarne. Na shodu so protestirali proti napovedanim ukrepom. Podobna shoda sta bila 2. julija v Trbovljah in Zagorju.³⁶

Pokrajinski komite KSJ je potem, ko je TPD objavila svoje namere, izdal direktive in letak, s katerim naj bi pozvali ljudi na stavko.³⁷ Ta pa se je medtem že začela in sicer 3. julija zjutraj v jamah Hrastnik in Kotredež v Zagorju, v popoldanski izmeni pa so se pridružili še rudarji iz jame Ojstro v Hrastniku in rudarji v Trbovljah. Zasedli so jame, izvolili stavkovne odbore, organizirali kurirske zveze med obrati. Stavkali so tudi delavci zunanega obrata trboveljskega rudnika. Časnik Slovenec, glasilo SLS, je napisal, da so rudarske žene v strahu za svoje može pričele pošiljati v rov hrano. "V Trbovljah v zapadnem okrožju pa so rudarji stresli iz nekega zavitka živila v vagonček, papirnati oмот pa so uporabili za lepak, v katerega so napisali: 'Ne sprejemamo hrane! Izdajalci naj jedo! Rajši umremo, kot da bi se podali. Ljubša nam je smrt, saj umiramo za naše otroke!'"³⁸ V Hrastniku so ženske 3. julija 1934 izobesile črno zastavo, ki je vse opominjala na rudarje pod zemljo. Zagorske ženske so 4. julija protestirale pred občino. Z rudarji so se solidarizirali nameščenci TPD, obrtniki in trgovci, ki so rudarjem in njihovim družinam ponudili materialno pomoč.³⁹

Medtem ko je časopisje bilo začudeno nad spontanostjo rudarske akcije, saj naj bi bili nad njo presenečeni tudi delavski zaupniki, pa v poročilu pokrajinskega komiteja KSJ poudarjajo, da se je stavka začela na iniciativo komunistov, da so jo oni tudi tehnično pripravili, ker pa ni bilo enotnega legalnega akcijskega odbora, ki bi nadomestil uradne zastopnike iz vrst socialdemokratov, naj bi le-ti iz stavke kovali svoj politični dobiček. Čeprav je bila proglašena kot gladovna, pa naj bi rudarjem ves čas nosili v rove tudi hrano. Kritizirali so tudi dejstvo, da je bila ta vrsta stavke pasivna, medtem ko bi bila boljša aktivna stavka. Kljub temu naj bi bila stavka pomembna za delavstvo v Revirjih in za vso Slovenijo kot tudi za položaj KSJ v Revirjih.⁴⁰

Okrožni komite KSJ v Trbovljah je po stavki ocenjeval, da so naredili napako, da so pozvali v jamo vse rudarje in da "smo spremenili to stavko s tem v gladovno. Nujno je morala stavka na ta način postati čisto pasivna in kar je glavno, taka stavka ni mogla dolgo trajati, ker zahteva prevelike napore in trpljenje s strani rudarjev. Tudi je zelo pripravna, da jo kapitalist lažje razbije. Lačen delavec, globoko pod zemljo, oropan sonca in zraka, ki pada v nezavest in je ves osamljen, ne more imeti čistega duha, ne more biti vztrajen v borbi."⁴¹

Stavkajoče rudarje je podprla tudi širša jugoslovanska javnost. Tudi zaradi teh protestov je TPD poskušala stavko čimprej končati in je 5. julija sklicala v Ljubljani pogajanja, na katerih so sodelovali delavski zaupniki, ni pa bilo predstavnikov akcijskih odborov, ker ni bilo enotnega in legalnega akcijskega odbora. Udeleženci pogajanj so bili tako načelnik druge skupine rudarske zadruga Franc Pliberšek, načelniki lokalnih skupin iz Trbovelj, Hrastnika, Hude jame in Kočevja, predstavniki sindikatov in delavske zbornice. Navzoči so bili tudi predstavniki občinskih uprav, generalni tajnik

³⁶ Jutro, 3. 7. 1934, št. 149, str. 3. Protestni shodi. Slovenec, 3. 7. 1934, str. 2. Krik iz Trbovelj.

³⁷ AS 1551, šk. 10. Poročilo PK Slovenije, 23. 7. 1934.

³⁸ Slovenec, 5. 7. 1934, str. 1. Orožje obupa proti brezsrčnemu kapitalizmu.

³⁹ Jutro, 4. 7. 1934, str. 2. Gladovna stavka rudarjev. Isti, 5. 7. 1934, str. 2. Obupna borba rudarjev. Isti, 6. 7. 1934, str. 2. Premirje v revirjih.

⁴⁰ AS 1551, šk. 10. Poročilo pokrajinskega komiteja KSJ za Slovenijo, 23. 7. 1934.

⁴¹ AS 1551, šk. 11. Poročilo okrožnega komiteja KSJ v Trbovljah o poteku, odlikah in napakah obeh rudarskih štrajkov v revirjih TPD.

Zveze industrijcev in predsednik odbora Narodne odbrane. Na pogajanjih so sklenili, da bo TPD v naslednjih dneh pripravila nov, kompromisni predlog. Delavski zaupniki so nato odšli v jame in uspelo jim je stavko končati. Rudarji, od katerih jih je bilo več potrebnih takojšnje zdravniške pomoči, so se tako po 72-urah vrnili iz rovov.⁴²

6. julija je prišel v Ljubljano minister za gozdove in rude v takratni jugoslovanski vladi Ulmanski in predlagal obnovitev pogajanj. TPD je zaradi obljube, da ji bo pomagal dobiti državna naročila, umaknila sklep o redukcijah in pristala na nova pogajanja, ko bodo naročila dejansko povečana. Nato je Ulmanski obiskal še Revirje.⁴³

Po končani stavki je bila na Praprotnem nad Hrastnikom seja okrožnega partijskega komiteja. V letaku, ki so ga naslovili Rudarjem in drugim prebivalcem trboveljske doline, so zapisali, da je bila stavka široka enotna fronta delavstva ne glede na vrhove strokovnih organizacij. Napaka pa je bila v tem, da niso ustanovili enotnega akcijskega odbora, ki bi nato na pogajanjih zastopal rudarje. Glede gladovanja pa so menili, da je bilo odveč.⁴⁴

Pokrajinski in prek njega okrožni komite KSJ sta v pričakovanju novih redukcij TPD pripravljala organizacijo nove stavke, cilji katere naj bi bili: boj proti znižanju mezd, zmanjšanju deputata, prestavitvam v nižje kategorije, proti fajranju (delavnikom brez dela in plače), proti priganjaštvu, proti akordu, strokovnim birokratom in režimskim podreptnikom (mišljeni so socialdemokrati – op. N. T.). Zahtevali naj bi zvišanje plač za šest odstotkov, polno zaposlitev, popolno oskrbo v javnih kuhinjah za otroke in brezposelne, enake plače za enako delo žensk in mladoletnikov, plačane delavnike ob stavkah, svobodo stavk in zborovanj, brezplačno delovno obleko, pomoč brezposelnim na račun države in kapitalistov ter sedemurni delavnik.⁴⁵

Dejansko je TPD konec julija 1934 na sestanku z delavskimi zaupniki ponovno zagrozila z redukcijami. Zaupniki so zahtevali osemurni odlog, da bi dobili potrebna pooblastila. Četudi jih niso dobili, so potem pristali na tri odstotno znižanje plač in zmanjšanje količine deputatnega premoga, TPD pa naj bi opustila zahteve po premeščanju rudarjev v slabše kategorije. Dogovor naj bi začel veljati 15. avgusta 1934.⁴⁶

Nova stavka se je pričela 10. avgusta popoldne in rudarji so ponovno zasedli vse tri rudnike. Ustanovljen je bil enoten akcijski odbor, ki je vztrajal, da so rudarji med stavko dobivali v jamo hrano. Drugi dan so postavili naslednje zahteve: 1. eksistenčni minimum iz leta 1923; 2. nobene premostitve v nižjo kategorijo 3. deputatni premog v isti količini kot dotlej; 4. nobenega izplačila pod minimalno mezdo; 5. vse mezde zadnje in sedanje stavke mora podjetje plačati delavstvu; 6. vsak delavec mora dobiti po osmih letih kopaško kategorijo; 7. nobene redukcije, skrajšanje delovnega časa ob nezmanjšani mezd; 8. v času "fajranja" (ko se ne dela) naj fajrajo vsi ali nihče; 9. dokler nam te zahteve podjetje ne izpolni, ostanemo v rovih; 10. te zahteve morajo obojestransko držati šest mesecev.⁴⁷

Med stavko je ponovno dopotoval v Ljubljano minister za gozdove in rude Ulmanski. TPD je na pogovorih z njim pristala na odlog do 1. septembra 1934, česar pa rudarji niso sprejeli. Ko so propadli vsi poskusi zlomiti stavko, je TPD sklicala konferenco, na kateri so sodelovali delavski zaupniki, zastopniki rudarske oblasti, sreskega načelstva,

42 Jutro, 6. 7. 1934, str. 2. Vodstvo TPD preklicalo ukrepe.

43 Jutro, 7. 7. 1934, št. 153, str. 2. Minister za šume in rudnike dr. Ulmanski v Ljubljani. Isti, 8. 7. 1934, št. 154, str. 1. Minister dr. Ulmanski v rudniških revirjih.

44 AS 1551, šk. 11. Rudarjem in drugim prebivalcem trboveljske doline, letak OK KPJ.

45 AS 1551, šk. 11. Rudarjem in drugim prebivalcem trboveljske doline, letak OK KPJ.

46 Rdeči prapor, l. 3. Izredna izdaja, avgust 1934. Štrajk v rudarskih revirjih.

47 Mencej, Trbovlje, str. 55, 56.

državni poslanci, predstavniki strokovnih organizacij in akcijskega odbora stavkajočih. Na njej so sklenili, da se bodo naslednji dan začela v Ljubljani pogajanja. Vodstvo družbe je pristalo, da bodo dotedanje mezde in drugi delovni pogoji veljali do 15. oktobra 1934 in da devet mesecev ne bo nobenih redukcij. TPD in oblast sta se zavezali, da ne bosta izvajali nobenih represalij.⁴⁸

15. avgusta ob treh ponoči je bila na vzhodnem obratu v Trbovljah seja glavnega akcijskega odbora, na kateri so sklenili, da bodo ob osmih zapustili rove, oblast pa mora do sedme ure odpoklicati policijo. Tako se je stavka končala z delnim uspehom, rudarjem je uspelo znižanje plač odložiti za nekaj mesecev.⁴⁹

V poročilu, ki ga je Josip Broz Tito med 23. septembrom in 4. oktobrom 1934 poslal CK KSJ beremo, da so na konferenci pokrajinskega komiteja KSJ za Slovenijo 16. septembra 1934 v Goričanah velik del razprave namenili položaju v delavskih središčih, zlasti v Revirjih. Tito je bil zelo kritičen do nekaterih članov okrožnega in mestnih komitejev, ki naj bi samo zavirali razvoj partijske organizacije in revolucioniranje rudarjev. Konferenca je sklenila, da je treba preoblikovati okrožni in mestne komiteje, v katere naj bi vključili mlajše, delavne ljudi, in da se mora v Revirjih organizirati nova stavka.⁵⁰ Ta naj bi bila ofenzivna, z enotnim legalno izvoljenim akcijskim odborom in organizirana hkrati s stavkami v Celju in na Jesenicah.⁵¹

Predvidene nove stavke v Revirjih pa ni bilo. Zveza rudarjev Jugoslavije in zaupniki II. skupine rudarske zadruga ter ločeno Narodna strokovna zveza so sicer pripravili zborovanja. Na zborovanju ZRJ nihče ni nasprotoval predlogu o sklenitvi kompromisa s TPD, ker v primeru stavke ni bilo pričakovati uspeha.⁵² TPD je delavstvo obvestila, da je zakon veljaven zapisnik mezdne razprave z dne 8. avgusta 1934 in ga vključila v kolektivno pogodbo. Novi plačilni pogoji so tako stopili v veljavo 15. oktobra 1934.

⁴⁸ Jutro, 14. 8. 1934, št. 185, str. 1. Novi uspešno posredovanje ministra dr. Ulmanskega v trboveljskem sporu. Slovenec, 14. 8. 1934, str. 2. Mezdni spor v Trbovljah.

⁴⁹ Jutro, 17. 8. 1934, št. 188, str. 2. Potek druge stavke v rudarskih revirjih.

⁵⁰ Poročilo Josipa Broza Tita Centralnemu komiteju KPJ, med 23. septembrom in 4. oktobrom 1934. V: Broz, Josip Tito. Zbrana dela. 2. knjiga, avgust 1928–marec 1935. Ljubljana: ČZDO Komunist, 1978, str. 40 (dalje: Tito, Zbrana dela ...).

⁵¹ Pismo CK KPJ pokrajinskemu komiteju KPJ za Slovenijo št. 4/29, september 1934. V: Tito, Zbrana dela, str. 45–46.

⁵² Pismo Josipa Broza Tita št. 2 CK KPJ, 11. 10. 1934. V: Tito, Zbrana dela, str. 50.

DANIJELA TERŠKAN

LOKALNA ZGODOVINA V UČNIH NAČRTIH ZA OSNOVNO IN SREDNJO ŠOLO**Uvod**

"Če ne želimo, da bi morali učenci samo 'verjeti' učiteljevemu pripovedovanju zaradi njegove avtoritete in da bi zapustil zgodovinski pouk v njih le dolgočasen spomin na knjižno razlago zgodovinskih dogodkov, če hočemo, da bi preteklost zaživel pred njihovimi očmi v pravi podobi in da bi bil pouk zgodovine integriran v realnosti, potem je potrebno segati tudi po stvarnih dokazih in vidnih sledovih preteklosti ... po zaslugi učiteljeve aktivnosti postanejo učenci na ta način sposobni, da opazujejo, kar je preteklost zapustila, in povezujejo 'malo zgodovino' svojega kraja z 'veliko zgodovino sveta' ..." ¹

Poznavanje in razumevanje nastanka, vzrokov nastanka in razvoja domačega kraja prispeva k cenjenju lastne kulturne dediščine. ² Poznavanje kulturne dediščine domačega kraja je tudi osnova za poznavanje slovenske kulturne dediščine. Učenci se tako pripravljajo na samostojno in odgovorno delo v družbi, se zadevajo okolice in vse kar se dogaja okoli njih, sodelujejo v kraju, prispevajo k razvoju okolice – domačega kraja ter poskušajo razumeti preteklost iz perspektive ljudi, ki so živeli v preteklosti. Učenci pri predmetu Zgodovina v osnovnih in srednjih šolah "pridobijo znanje o slovenski kulturni dediščini in jo vrednotijo ter razvijajo zavest o slovenski narodni identiteti in državni pripadnosti;" ³ "vrednotijo kulturno dediščino v splošnem in nacionalnem okviru, se ozaveščajo o pomenu ohranjanja lastnih kulturnih tradicij in pridobivajo evropske kulturne in civilizacijske življenjske vrednote." ⁴

Namen prispevka je prikazati vlogo in pomen lokalne zgodovine pri skupnih in izbirnih predmetih v osnovni in srednji šoli, še posebej pa izpostaviti vlogo lokalne zgodovine oz. zgodovine domačega kraja pri predmetu Zgodovina.

Lokalna zgodovina v učnih načrtih za osnovno šolo

V devetletni osnovni šoli učni načrti vključujejo vsebine lokalne zgodovine oz. domačega kraja pri naslednjih skupnih predmetih: spoznavanje okolja, družba, državljanska vzgoja in etika, zgodovina, geografija in glasbena vzgoja.

1 Maréchal, Paul (1956). *Comment enseigner l'histoire locale et régionale*. Paris: Bibliothèque. V: Zgonik, Mavricij. (1974). *Zgodovina v sodobni šoli*. Ljubljana: DZS, str. 330.

2 Weber, Tomaž (1994). Načrtovano (projektno) in celostno (integrirano) delo pri pouku zgodovine v razredu ali na terenu (muzeju, galeriji in arhivu). V: *Zgodovina v šoli*. Letnik III. Št. 1, str. 39.

3 Predmetni katalog – Učni načrt. Zgodovina. Ekonomska, tehniška in umetniška gimnazija. 210 ur. 26. 3. 1998, str. 3.

<http://www.mszs.si/slo/solstvo/ss/programi%202003/slo/solstvo/ss/programi/default.htm> (23. 8. 2004).

4 Predmetni katalog – Učni načrt. Zgodovina. Gimnazija. 280 ur. 26. 3. 1998, str. 3. <http://www.mszs.si/slo/solstvo/ss/programi%202003/slo/solstvo/ss/programi/default.htm> (23. 8. 2004). "Slovenska zgodovina, zgodovinske izkušnje in kulturna dediščina so umeščene v širši srednjeevropski in evropski prostor. To omogoča boljše razumevanje vplivov na dogajanja in njihovo medsebojno povezanost, to pa ustreznejše povezovanje obče in narodne zgodovine in daje bolj celovit pogled na zgodovinska dogajanja in procese. S tem dobiva domača zgodovina pravi pomen in razsežnost." Prav tam, str. 2.